

Ortodoksinen kirkko Venäjällä

M a i j a T u r u n e n

Venäjän kirkon yhteiskunnallinen asema on vaihdellut historian eri vaiheina. Tsaarin aikana tuettiin symbioosia Venäjän kirkon, kansan ja hallitsijan välillä. Neuvostoaikana se haluttiin korvata kommunistisen ideologian, kommunistisen puolueen ja neuvostokansan symbioosilla. Tällöin tavoitteena oli hävittää ortodoksisuus ja ”vapauttaa” kansa uskonnosta. Kun uskonnollinen tilanne 1980-luvun lopulla vapautui, kommunistinen ideologinen monopoli haluttiin korvata uskonnonvapaudella ja eurooppalaisella demokratialla. Uskonnolla katsottiin myös olevan keskeinen tehtävä kansallisen identiteetin tukemisessa ja Venäjän moraalisen kriisin ratkaisemisessa. Monikansallisella Venäjällä kuitenkin nimenomaan ortodoksisuutta alettiin pian pitää kansakuntaa yhdistävänä uskonnollisena tekijänä. (Ks. esim. Kääriäinen 2004.)

Tämä artikkeli tarkastelee Venäjän ortodoksisen kirkon asemaa venäläisessä yhteiskunnassa tänä päivänä: ortodoksisen kirkon sekä valtion ja kansan välisiä suhteita. Analyysi perustuu kirkon ja valtion virallisiin dokumentteihin sekä Venäjällä kerättyyn empiiriseen kysely- ja haastatteluaineistoon. Missä määrin kirkon suhde valtioon ja kansaan kohtaa valtion ja kansan suhteen kirkkoon? Entä mitä voi sanoa kirkon asemasta Venäjän valtion ja kansan elämässä uskontosiologisesti näkökulmasta? Voidaanko Venäjällä puhua uskonnon elpymisestä vuosikymmenien

ylhäältäpäin johdetun sekularisaation jälkeen? Edustaako ortodoksisuus ensisijaisesti uskontoa vai kansallisuusaatetta?

Sekularisaation ja sakralisaation välinen vuorovaikutus on uskontosiologian tärkeimpiä tutkimusaiheita. Eri sekularisaatioteoriat nojaavat hypoteesiin, että uskonnollinen ajattelu, uskonnonharjoitus ja uskonto instituutioon menettävät sosiaalisen merkityksensä tai vähintään muuttuvat marginaali-ilmiöksi modernisaation edetessä (Wilson 1985, 14; Dobbelaere 2002, 26-35; Berger 2002, 191-192; Bruce 2002, 2). José Casanova (1994, 17-39) on havainnut eri sekularisaatioteorioista kolme eri teesiä: instituutioiden eriytyminen, uskonnon privatisoituminen ja uskonnon heikkeneminen. Karel Dobbelaeren (2002, 29-44) mukaan taas sekularisaatio tapahtuu kolmella eri tasolla: yhteiskunnallisella, institutionaalisella ja yksilön tasolla. Sakralisaatio (tai de-sekularisaatio) on sekularisaatioteorian antiteesi, josta alettiin puhua 1980-luvun lopulla uskonnon tultua näkyvämmäksi yhteiskunnallisessa keskustelussa. Sakralisaatio keskittyy analysoimaan tapoja, jotka tukevat uskonnon merkityksen ja intensiteetin kasvua sekä nyky-yhteiskunnassa että modernien yksilöiden ajatusmaailmassa. (Woodhead & Heelas 2000, 429-431.) Steve Bruce (2002, 41-44) puolustaa kritisoitua sekularisaatioteoriaa muun muassa siten, ettei se ennusta uskonnottomuutta vaan kasvavaa välinpitämättömyyttä uskontoa kohtaan ja jaettujen uskomusten katoamista. Myös Danièle Hervieu-Légerin (2000, 123-140) mukaan moderni sekularisaatio liittyy keskeisesti uskonnon sosiaalisen merkityksen ja uskonnonharjoituksen vähäisyyteen arkipäivän elämässä.



Rukouspalvelus Pyhän Sergei Radonežilaisen ikonin edessä kolminaisuudenpäivänä. Sergein luostari, Sergiev Pasad (ent. Zagorsk). (Kuva: Helsingin yliopiston Katariina-instituutti)

Hänen mukaansa modernit yhteiskunnat eivät ole yhä maallisempia kasvaneen rationaalisuuden vuoksi, vaan siksi, että ne ovat yhä huonompia säilyttämään kollektiivista muistiaan merkityksen lähteenä. Venäjän uskonnollisella kentällä ei ole ollut mahdollisuutta läntisen Euroopan tavoin säilyttää muistiaan luonnollisesti, vaan yhteiskunta on valtion johdon taholta pyritty maallistamaan. Miten ortodoksisuuden yhteiskunnallinen merkitys suhteutuu sekularisaatio-paradigmaan?

Venäjän kirkon sosiaalietiikka

Ortodoksiset kirkot eivät perinteisesti ole olleet yhtä aktiivisia ottamaan kantaa sosiaalieettisissä kysymyksissä kuin esimerkiksi katolinen kirkko. Tämä johtuu osittain siitä, että ortodoksinen sosiaalietiikka on läheisesti yhteydessä teologiaan ja kirkon oppiin eikä se ei ole samalla tavalla autonominen oppiaine kuin läntisen kirkon traditiossa. Ortodoksisen käsityksen mukaan Jumalan rakkauden vaikutus yksilön etiikkaan

on suurempi kuin ihmisen omatunto tai hänen yleinen ymmärryksensä oikeasta ja väärästä. Moraali aktualisoituu osallistumisessa kirkon elämään. (Kotiranta 1999, 122-129; Hakkarainen 1993, 14-17.) Ortodoksisesta perinteestä poiketen kuitenkin Venäjän ortodoksinen kirkko on tuonut selkeästi julki oman yhteiskuntaeettisen ajattelunsa. Virallisimmin kirkko on ilmaissut sen vuoden 2000 elokuun piispainkokouksen laatimassa laajassa sosiaalieettisessä lausunnossa, joka huomioi ja määrittää monia yhteiskunnallisia kysymyksiä, kuten kirkko-valtio ja kirkko-yhteiskunta -suhteita.¹

Luomalla sosiaalietiikan Venäjän ortodoksinen kirkko ei tehnyt ainoastaan Moskovan Patriarkaatin alaisen ortodoksisuuden historiaa, vaan asiakirja on myös koko itäisen kirkon historiassa ainutlaatuinen. Sillä ei liiemmin ole kohtauspintaa Kreikan, Amerikan tai Ranskan ortodoksisuuden kanssa, vaan Venäjän yhteiskunnan historiallinen tausta on lyönyt voimakkaan leimansa kirkon asiakirjaan (Hvithamar 2003; Arola & Saarinen 2001). Sosiaalietiikan

luominen Venäjän kirkossa viittaa selkeästi siihen, että kirkko pitää tarpeellisenä osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun ja oman yhteiskunnallisen asemansa päivittämiseen. Venäjän ortodoksisen kirkon sosiaalietiikkaa voi pitää Moskovan patriarkaatin maltillis-konservatiivisen linjan suuntauksena.² Vuoden 2000 elokuun piispainkokouksessa hyväksyttiin myös toinen asiakirja: Venäjän ortodoksisen kirkon periaatteet toisinuskovia kohtaan.³ Molemmat piispainkokouksen lausunnot käännettiin nopeasti englanniksi ja julkaistiin kirjaversioin lisäksi internetissä, mikä myös tukee ajatusta, että kirkolla on voimakas pyrkimys jättää sulkeutunut neuvostomenneisyys taakseen ja osallistua sekä teologiseen että yhteiskunnalliseen keskusteluun omasta asemastaan.

Ortodoksinen kirkko ja Venäjän valtio

Vuoden 2000 sosiaalieettinen lausunto sekä määrittää kirkon suhteen valtioon että luettelee kummallekin kuuluvat tehtävät. Asiakirja puhuu Venäjästä isänmaana ja maallisena isänmaana. Kirkon valtiosuhteen määrittäminen periytyy bysanttilaisesta teokraattisesta perinteestä, jonka mukaan ei ole selvää rajaa valtion ja kirkon, maallisen ja pyhän välillä. Tästä perinteestä nousee ortodoksinen käsite sinfonia, joka merkitsee harmoniaa, yksimielisyyttä ja yhteistyötä valtion ja kirkon välillä: kumpikin osapuoli täyttää omat roolinsa läheisessä yhteistyössä keskenään (Harakas 1992, 259-267). Nyt uudelleen määritellyssä kirkko-valtio -suhteessa kirkko pitää valtiollista ja kirkollista valtaa erillisinä toimijoina, jotka eivät puutu toistensa tekemisiin. Itse asiassa valtion ei tule puuttua lainkaan kirkon oppiin tai sen liturgiseen ja muuhun kirkolliseen elämään. Kirkko edellyttää, että valtio kunnioittaa kirkon kanonisia normeja. Valtio sen sijaan voi puuttua kirkon niihin osa-alueisiin, joissa kirkko on juridinen toimija. (SL III.1-3.)

Kirkko lähtee liikkeelle siitä, että se ei suosi mitään yhteiskuntajärjestelmää tai poliittista ideologiaa eikä osallistu valtion politiikkaan.

Kirkko kuitenkin listaa ”kutsumuksensa mukaisia toiminta-alueita”, joihin liittyen se voi tehdä yhteistyötä valtion kanssa. (SL III.7.) Sosiaalieettisen lausunnon mukaan näitä yhteistyön alueita ovat muun muassa: rauhan saavuttaminen ihmisten, kansojen ja valtioiden konflikteissa; yhteiskunnan moraalin ylläpitäminen; hengellinen, kulttuurinen, moraalinen ja isänmaallinen kasvatustehtävä; hyväntekeväisyyteen liittyvät yhteisprojektit sekä kulttuurisen ja historiallisen perinteen ylläpitäminen ja elvyttäminen. Lisäksi kirkko katsoo voivansa antaa hengellistä ja moraalista kasvatusta armeijan ja miliisin palveluksessa oleville sekä palvella vankiloissa, koululaitoksessa ja terveydenhuollon piirissä. Kirkko myös kannustaa yhteistyöhön tieteen, tutkimuksen, kulttuurin ja taiteen saralla, luonnonsuojelussa, taloudessa ja perhearvojen tukemisessa sekä yksilöitä ja yhteiskuntaa kohtaavan ”pseudo-uskonnollisen” uhan vastustamisessa. (SL III.8.)

Sosiaalieettinen lausunto sisältää huomattavasti lyhyemmän listan toiminnoista, joihin kirkon ei tule olemuksensa puolesta osallistua. Tässä kohdin se kieltää kirkon ja papiston osallistumisen politiikkaan, vaaliagitaatioon ja poliittisiin kampanjoihin; puolueiden tai yksittäisten poliitikkojen tukemiseen. Kirkon ei tulisi myöskään osallistua vakoilutoimintaan, sisällissotaan tai ”aggressiiviseen valtioiden väliseen sotaan”, vaikka kirkko pitääkin isänmaan puolustamista oikean uskon suojeluna. (SL III.8.) Kirkko ei halua ottaa itselleen valtion roolia. Tässä roolien jaossa Venäjän ortodoksisen kirkon mukaan valtion tehtäviä ovat ”synnin vastustaminen voimalla, autoritäärisen vallan käyttäminen ja hallinnolliseen politiikkaan osallistuminen”. (SL III.3.) Vaikka kirkon tulee olla uskollinen valtiolle ja sen laeille, pitää kirkko kuitenkin velvollisuutenaan vastustaa valtiota niissä tapauksissa, joissa valtiollinen valta erottaa kristittyjä uskosta tai johdattaa heitä ”synnillisiin toimiin” (SL III.4). Kirkko myös katsoo oikeudekseen vapaasti kritisoida valtion toimia, jos ne eivät edusta ”kirkon opin mukaista totuutta” (SL III.5).

Sosiaalietäinen lausunto luo ideaalikuva kirkon ja valtion suhteesta. Tämän suhteen kirkko haluaa toisaalta nähdä kirkon ja valtion uutena sinfoniana, mutta kuitenkin kirkko haluaa painottaa olevansa täysin itsenäinen valtion määräilyvallasta. Näin ollen Venäjän ortodoksisen kirkon nykyinen ideaalimalli ei ole samalla tavalla teokraattinen kuin Bysantin malli hengellisen ja maallisen vallan välisestä symbioosista (Arola & Saarinen 2002). Kirkon voimakkaan halun korostaa itsenäisyyttä suhteessa valtioon voi tulkita liittyvän historiaan ja sen vaiheissa saatuihin kokemuksiin. Neuvostoaikaisen valtion harjoittaman uskonnonvastaisen politiikan jälkeen kirkon lienee mahdotonta visioida valtiosta, jossa valtion pää olisi myös kirkon pää ja sen ylin suojelija, mikä olisi ollut teokraattisen valtio-kirkko -suhteen tavoite. Nyt kirkko toivoo yhteistyötä valtion ja sen instituutioiden kanssa niin, ettei se joudu luopumaan omasta opistaan.

Venäjän kirkolla on kuitenkin monia muita ortodoksisia kirkkoja patriottisempi ote valtioon: se korostaa maallisen isänmaan rakastamista ja vertaa isänmaan puolesta sotimista oikean uskon suojeluun. Se haluaa myös tukea Venäjän kulttuurista perintöä. Venäjän kirkon erityinen historia, jossa ortodoksinen traditio oli voimakkaasti integroitunut valtion koneistoon, poikkeaa muiden ortodoksisten kirkkojen historiasta ja selittää Venäjän kirkon patriottista perinnettä. On hetkittäin vaikea määrittellä, miten sosiaalietätisen asiakirjan sallimat yhteistyötoimet armeijan, hallinnon ja talouselämän kanssa epäsuorasti mahdollistavat kirkon osallistumisen politiikkaan.

Ortodoksinen kirkko ja venäläinen kansakunta

Venäläinen ortodoksisuus liitetään venäläiseen ja slaavilaiseen kansakuntaan. Venäjän ortodoksisen kirkon sosiaalietätikan mukaan joko etnistä tai valtiollista kansaa voidaan pitää ortodoksisena kansana, jos se pääsääntöisesti edustaa ortodoksisista uskoa. Koska Venäjän kansalaisten enem-



Volokolamskin ja Jurjevin metropoliitta Pitirim toimittamassa palvelusta diakonin ja papin kanssa. (Kuva: Helsingin yliopiston Katariina-instituutti)

mistö on kansallisuudeltaan venäläisiä, pitää kirkko Venäjää ”omana kanonisena alueenaan”. Slaavilaisuuden perusteella kirkko voi lisäksi tukea Venäjän puuttumista muiden slaavien oikeuksiin: Venäjän velvollisuus on suojella myös muiden maiden slaavilaista perinnettä ja uskontoa. (SL II.3.)

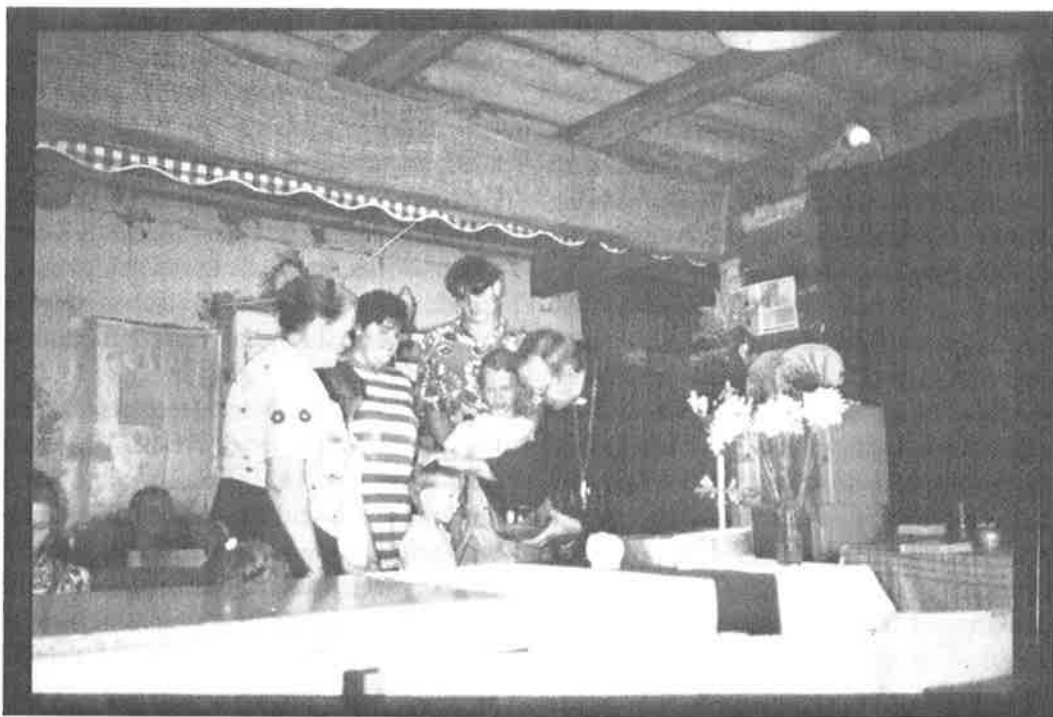
Venäjän kirkon sosiaalietätikan mukaan kirkon luonne on kuitenkin universaali eikä se tee eroa eri kansallisuuksien välillä (SL II.1). Venäjän ortodoksinen kirkko ei siis tällä hetkellä ole ottanut viralliseksi linjakseen voimakkaan nationalistista kantaa. Se ei hyväksy aggressiivista nationalismia eikä halua erotella eri kansakuntia ”hyviin ja huonoihin”. Se ei myöskään halua tukea ajatusta, jonka mukaan usko olisi vain yksi kansallisen itsetuntemuksen osa-alue. Myöskään sotien ja konfliktien aikana kirkko ei sosiaalietätisen lausunnon mukaan halua identifioitua minkään etnisen ryhmän taakse – ellei jokin osapuoli toimi ”aggressiivisesti ja epäoikeudenmukaisesti”,

mitä asiakirja ei kuitenkaan tarkemmin määrittele. (SL II.4.) Globalisaatio ja valtioliitot nähdään kuitenkin ongelmallisina siitä syystä, että ne hämärtävät kansojen itsetietoisuutta. (SL XVI.)

Kirkko myöntää, että Venäjällä on monia kansakuntia, mutta painottaa, että ortodoksinen kirkko on kansallisen enemmistön uskonto (SL III.4). Näin ollen kirkko myös olettaa, että valtio ottaa uskontopolitiikassaan huomioon uskontojen jäsenmäärät sekä niiden merkityksen ”historiallisen, kulttuurisen ja henkisen ihmiskuvan rakentamisessa”. (SL III.6.) Tämä viittaa siihen, että ortodoksinen kirkko pitää omaa historiallista ja kulttuurista merkitystään Venäjällä ainutlaatuisena ja sen vuoksi muiden kuin perinteisten uskontokuntien asemaa tulisi Venäjällä rajoittaa. Venäjän ortodoksinen kirkko onkin itse tehnyt varsin selväksi suhtautumisensa muiden uskontokuntien asemaan Venäjällä. Kirkon ekumeenisessa lausunnossa operoidaan

seuraavien käsitteiden avulla: kanoninen alue, proselytismi ja lahkot.

Kirkko määrittää omaksi kanoniseksi alueeseen Venäjän federaation lisäksi IVY-maat ja Baltian maat. Ilmaus kanoninen alue sisältää ajatuksen, että tietty alue on kirkon territorio, jossa muiden uskontojen asema tulee erikseen perustella. Proselytisminä kirkko taas pitää ”uskon varastamista” eli omien jäsentensä kääntämistä toisiin uskontoihin. Ekumeeninen lausunto tuomitsee erityisesti materiaalisin hyödykkein houkutelun kääntämisen. (EL 6.1-2.) Proselytismiin liittyvät kysymykset ovatkin protestanttisten vähemmistöjen ja kirkon välillä suurimpia riidan aiheuttajia Venäjällä, koska Venäjän kirkko näkee koko venäläisen kansan oman uskontonsa edustajina, ja monet protestanttisen kirkot taas uskovat yksilön henkilökohtaiseen uskonratkaisuun, jota pelkkä etninen tausta ei ratkaise. Sanan lahko eteen kirkon asiakirjat



Venäjän ortodoksinen kirkko sallii ”kanonisella alueellaan” kristilliset kirkot, jotka toimivat omien etnisten ryhmiensä keskuudessa. Tällaisena voi pitää esimerkiksi Inkerin evankelis-luterilaisen kirkon toimintaa kansallisuudeltaan suomalaisten parissa. Kuvassa pastori Arvo Soittu toimittamassa kastetta Tihkovitsan kylässä. (Kuva: Maija Turunen)

usein lisäävät määritteen tuhoisa (*destruktiivny*). Kirkon asiakirjat eivät sen kummemmin määritä, mitkä lahkot ovat tuhoisia, mutta niiden mukaan kirkko sallii kanonisella alueellaan ainoastaan kristinuskon perusopit (kolminaisuus-oppi ja oppi Kristuksen kahdesta luonnosta) hyväksyvät kirkkokunnat, jos nämä kirkkokunnat osallistuvat ortodoksisuuden kanssa hyväntekeväisyyteen, moraalien ja yhteiskunnan cheyttämiseen sekä proselytismin vastustamiseen. Nämä muut traditionaaliset kristilliset kirkot voivat Venäjän kirkon mukaan kuitenkin tehdä työtä vain omien etnisten ryhmiensä keskuudessa. (EL 6.3.)

Venäjän kirkon sosiaalieettisen lausunnon mukaan kansalaisten tulee huomioida ”maallista isänmaataan”. Kirkko kutsuu ortodokseja työn, yhteiskunnallisen osallistumisen ja yhteiskuntavastuun kautta aktiiviseen toimintaan isänmaan puolesta. Kirkko haluaa tukea myös kristittyjen kansallista identiteettiä ja itseilmaisua. Kristittyjen tehtävä on suojella maallista isänmaataan myös tarpeen vaatiessa väkivaltaisesti, sillä puolustaessaan ortodoksista isänmaata sotilaat suojelevat myös ortodoksista uskoa. Taivaallisen ja maallisen isänmaan rakastaminen on siis ortodoksisen kirkon retoriikassa liitetty yhteen. (SL II.2-3.) Kristityn tulee kuitenkin vastustaa valtiota, jos se edellyttää häntä toimimaan omaa tuntoaan vastaan. (SL III.5.)

Kirkon näkökulmasta ortodoksisuuden tulisi siis olla merkittävässä osassa venäläisen kansan elämää, koska sen rooli on ollut historiallisesti ja kulttuurisesti merkittävä Venäjällä. Venäjän ortodoksisen kirkon retoriikan mukaan Venäjä on sen kanonista aluetta ja venäläinen kansa ortodokseja. Näin ollen kirkko selkeäsanaisesti yhdistää uskonnon ja kansallisuuden ja tällä perusteella pitää Venäjää ortodoksisena kansakuntana.

Venäjän valtion uskontopolitiikka

Venäjän valtion suhtautumisessa ortodoksisen kirkkoon voi uskonnollisen tilanteen vapautumisen jälkeen havaita useita eri vaiheita. Varhainen

jälkikommunistinen asenne uskontoa kohtaan oli myönteinen eikä eri uskontoja eroteltu toisistaan (Shterin 2003, 56-57). Vuoden 1990 uskonnon- ja omantunnonvapauslaki tavoitteli demokratiaa ja yhteiskunnan modernisaatiota länsimaisten vaatimusten mukaisesti. Ensimmäistä kertaa Venäjän historiassa laki julisti, että uskonnonvapaus on Venäjän kansalaisten ”luovuttamaton oikeus”. Tämä laki teki myös erittäin selkeän eron kirkon ja valtion välille (artikla 5). Voimakkaan erotellun taustavaikuttimena oli epäilemättä se, että valtion kaikenlainen uskontokontrolli haluttiin toisaalta lopettaa ja samalla ehkäistä valtion uudenlainen ideologisoituminen. Uskontolain turvin haluttiin välttyä siltä, että institutionaalinen uskonto korvaisi romahtaneen kommunistisen ideologian. Mahdollisimman vähäisen valtion uskontokontrollin tavoitteluun viittaa myös se, että kaikkien uskontojen toiminta sallittiin ilman rekisteröitymistä. (Shterin 2000, 228.) Laki vastusti selvästi ajatusta valtionkirkosta eikä näin ollen antanut Venäjän ortodoksiselle kirkolle erityisasemaa muihin uskontoihin nähden. Laki painotti kaikkien uskovaisten tasa-arvoisuutta, antoi kaikille uskonnoille yhtäläisen aseman suhteessa valtioon ja esti valtion osallistumisen uskonnollisen instituution toimintaan. (artiklat 6 & 10.) Laki pyrki sekä liberalisoimaan että demokratisoimaan uskonnon aseman Venäjällä.

Yhteiskunnan uskontopolitiikan vapautuminen oli nopea ja radikaali. Marat Shterin (2003, 57) käyttää tästä ajasta nimitystä ”naiivi ekumenia”, jolloin uskontoon suhtautumista hallitsi enemmän tietämättömyys, sekoittaminen ja valikoiminen kuin hyväksyminen ja aito ekumenia. Seurauksena tästä naiivista asenteesta uskontoon, johon liittyi uskonnon sosiaalisen ja kulttuurisen kokemuksen ja tietämyksen puute, syntyi ennakkoluuloisia ja epärealistisia asenteita muita, vieraita ja toisia uskontoja kohtaan. Hyvin pian sekä ortodoksit että patrioottis-kommunistinen oppositio alkoi kritisoida uskontolakia liian demokraattisena, koska se ei antanut ”perinteisille uskonnoille” mitään erityisasemaa muihin uskontoihin nähden, vaan salli kaikkien, myös monien mielestä ulkomaisten ”totalitaaristen

lahkojen” toiminnan ja samanarvoisen aseman perinteisten venäläisten uskontojen rinnalla. Muun muassa Venäjän kirkon aloitteesta tehtiin esityksiä lain muuttamiseksi. Lopulta vuonna 1997 hyväksyttiin uusi uskontolaki.

Vuonna 1997 hyväksytty federatiivinen laki Uskonnonvapaudesta ja uskonnollisista yhdistyksistä on yksi Neuvostoliiton jälkeisen Venäjän kiistellyimmistä laeista. Lain valmistelua jarruttivat näkemuserot konservatiivien ja nationalistien sekä liberaalien ja demokraattien välillä. Konservatiivis-nationalistit halusivat taata lainsäädännöllisen turvan Venäjän ortodoksiselle kirkolle ja liberalistis-demokraatit taas täyden uskonnon- ja omantunnonvapauden tunnustuskunnasta riippumatta. Tämän lisäksi presidentti Boris Jeltsin jätti lakiesitykset useaan kertaan hyväksymättä sillä perusteella, että ne eivät olleet perustuslaillisia ja rikkoivat kansainvälisiä ihmisoikeussopimuksia. Lopullinen laki edustaa näin ollen useiden vastakkaisesti ajattelevien osapuolten kompromissia. (Ks. myös Knox 2005; Shterin 2000, 242.)

Vuoden 1997 uskonnonvapauslaki takaa kaikille kansalaisille uskonnon- ja omantunnonvapauden. Vuoden 1990 lain tavoin uusi laki lähtee siitä, että Venäjä on tunnustukseton valtio eikä millään uskonnolla ole valtionkirkon asemaa. Kuitenkin lain esipuheessa painotetaan, että ortodoksisuudella on erityisasema Venäjän historiassa sekä venäläisen hengellisyiden ja kulttuurin kehitymisessä. Esipuhe ilmaisee kunnioituksensa kristinuskoa, islamia, buddhalaisuutta ja juutalaisuutta kohtaan sekä niitä uskontoja kohtaan, jotka ovat erottamaton osa Venäjän kansojen historiallista perintöä.

Uusi laki tekee eron uskonnollisten organisaatioiden (*organizatsija*) ja uskonnollisten ryhmien (*gruppaa*) välillä. Uskonnollisen organisaation nimikkeen saa maassa 15 vuotta rekisteröityneenä ollut uskonnollinen yhteisö. Uskonnollinen organisaatio saa Venäjän federaatiossa juridisen henkilön oikeudet. Alle 15 vuotta rekisteröityneenä ollut uskonnollinen ryhmä taas saa toimia, muttei saa omistaa, julkaista kirjallisuutta eikä tehdä lähetystyötä. (artiklat 6 & 7.) Lisäksi yli

50 vuotta Venäjän alueella toiminut uskonnollinen organisaatio voi käyttää nimessään sanoja ”Venäjä” ja ”venäläinen” ja niiden johdannaisia (artikla 8).

Venäjän kirkko on avoimesti ilmaissut tyytyväisyytensä uskontolakiin. Uskonnonvapauslakiin tehtyjä muutoksia voi pitää ortodoksisuuden voittona ja vähemmistöuskontojen tappiona. Vaatimus 15 vuotta kestäneestä rekisteröitymisestä asettaa uskonnot eriarvoiseen asemaan. Tämä erottelu uskonnollisiin ryhmiin ja organisaatioihin on ongelmallinen neuvostotaustaa vasten: uskonnollisella yhteisöllä on voinut olla toimintaa neuvostoaikana, mutta sitä ei ole uskallettu rekisteröidä. (Kääriäinen 2004, 71-73.) Myös paikalliset uskontolait, joita noudatetaan federatiivisen lain ohitse, vaikeuttavat uskonnonvapautta ja monien vähemmistöuskontojen asemaa (Shterin 2000, 235-239). Lisäksi uskontolaki on monin paikoin niin monitulkintainen, että käytännössä tiettyjä vähemmistöuskontoja, kuten Jehovan todistajia, diskriminoidaan jatkuvasti (Ks. esim. Richardson, Krylova & Shterin 2004, 247-257).

Ortodoksisen kirkon ja valtion läheinen yhteys on myös hyvin näkyvästi esillä mediassa. Esimerkiksi presidentti Vladimir Putin vieraillee jumalanpalveluksissa ortodoksisen juhlien aikaan ja nämä tilaisuudet myös televisioidaan. Hänet on usein kuvattu lehdissä suutelemassa ikonia ja tekemässä ristinmerkkiä ortodoksisen uskon ilmauksena. Vuonna 2001 hän palkitsi Moskovan ja koko Venäjän Patriarkka Aleksei II:n valtiollisella palkinnolla tämän ”merkittävästä kontribuutiosta Venäjän hengellisen ja moraalisuuden uudelleen rakentamisen hyväksi”. Näin ollen jälkisosialistisen uskontopolitiikan intention vaihtuminen symbolisoi laajemminkin Venäjän kirkko-valtio-suhteiden historiaa: Venäjän historian toistuvat modernisaatio- ja länsimaistamisyritykset ja niitä seuraavat palaamiset ”omaan perinteeseen” näyttävät olevan kyseessä myös jälkisosialistisessa uskontopolitiikassa (Shterin 2000, 243).

Venäjän kansan suhde ortodoksisuuteen

Suurin osa venäläistä pitää itseään ortodokseina. Vuonna 2005 tehdyn otantakyselyn (N=1651)⁴ perusteella kaikkiaan 80 prosenttia Venäjän kansalaista pitää itseään ortodokseina ja etnisesti venäläisten keskuudessa määrä on 86 prosenttia. Sen sijaan 53 prosenttia kyselyyn osallistuneista pitää itseään uskovaisina ja 11 prosenttia käy säännöllisesti kirkossa. Tämä tarkoittaa sitä, että on yleisempää pitää itseään ortodoksina kuin uskovaisena ja ortodoksisesta kansasta vain murto-osa harjoittaa uskontoa julkisesti. Venäläinen erityisyys on myös se, että puolet ateisteiksi itseään kutsuvista pitää itseään myös ortodokseina. Venäläiset kuitenkin luottavat yleisesti ortodoksisen kirkkoon ja sitä pidetään yhteiskunnan toiseksi luetettavimpana instituutiona. Vain presidentti Putiniin luotetaan enemmän (76 % luottaa) kuin kirkkoon (71 %

luottaa). Mitä ortodoksinen kirkko sitten merkitsee yksilön elämässä? Seuraavilla sivuilla analysoin nuoren sukupolven suhdetta ortodoksisen kirkkoon väitöskirjani kysely- (N=432) ja haastatteluaineistojen (N=25) perusteella. Keräsin aineistot vuosina 2001-2002 neljässä yliopistokaupungissa: Pietarissa, Moskovassa, Saratovissa ja Novosibirskissa. Tutkimukseen osallistuneet ovat valtion yliopiston opiskelijoita eri tiedekunnista. (ks. Turunen 2005.)

Myös suurin osa yliopistokyselyyn vastanneista opiskelijoista piti itseään ortodokseina (70 %). Heistä kuitenkin vain 8 prosenttia halusi samaistua valta-asemassa olevaan Moskovan patriarkaatin alaiseen Venäjän ortodoksisen kirkkoon. Suurimalle osalle ortodoksina oleminen merkitsi olemista ”kristitty yleensä” (37 %) tai ”ortodoksi yleensä” (22 %). Myös yliopistokyselyyn vastanneista useampi piti itseään ortodoksina kuin uskovaisena (53 %) ja 40 prosenttia ateisteista ja 14 prosenttia ei-



Noin kymmenen prosenttia venäläisistä käy kirkossa kuukausittain. Kuvassa rukouspalvelus Kazanin Jumalanäidin kirkosta. Kolomenskaja, Moskova. (Kuva: Helsingin yliopiston Katariina-instituutti)

uskovista piti niin ikään itseään ortodokseina. Uskonnollinen osallistuminen oli opiskelijoiden keskuudessa samalla tasolla kuin venäläisillä keskimäärin. Nämä ilmiöt heijastelevat sitä, että ortodoksisuudella on Venäjällä muitakin merkityksiä kuin uskonnolle tavanomainen tarve yhdistää yksilö yliluonnollisen kanssa.

Yliopistoissa tekemissäni haastatteluissa opiskelijat esittivät usein ajatuksen, että uskonto peritään kansallisuuden ja jopa geenien perusteella. Tästä johtuen kaikilla etnisillä uskonnoilla on tietty paikka ja tehtävä. Esimerkiksi islamille haluttiin myöntää tietynlainen asema Venäjällä niiden kansojen keskuudessa, joiden etninen uskonto se on.

Mielestäni [islamilla] tulisi olla [Venäjällä] pienempi rooli kuin ortodoksisuudella. Mutta joka tapauksessa jo sanoin, että Venäjällä on monia kansallisuuksia ja monia tunnustuskuntia, siksi kaikki suuntauokset tulisivat olla edustettuina ja ... jos ihminen geeniensä perusteella edustaa sitä uskontoa, hänellä olisi mahdollisuus tunnustaa uskoaan, rukoilla ja ettei häntä loukattaisi. (Nainen, 24 vuotta, filosofian opiskelija, Saratov.)

Haastatteluun osallistuneet opiskelijat korostivat, että ortodoksisuus on venäläinen uskonto ja siksi sen roolin tulee olla erityinen Venäjällä verrattuna muihin tunnustuskuntiin. Sekä aktiiviset ortodoksiuskovaiset että heidän maallisenmat opiskelutoverinsakin olivat usein sitä mieltä, et-

tei uskonnoissa sisällöllisesti ole juurikaan eroja, mutta eri kansojen uskonnolliset traditiot ovat erilaisia. Heidän mielestään Venäjän valtion tulee tukea ortodoksisuutta perinteisten venäläisten federaatiosubjektien alueella samalla tavalla kuin esimerkiksi Tatarstanissa enemmistöuskonnon asema tulee antaa islamille. Kukaan haastatelluista ei kuitenkaan toivonut ortodoksisen kirkon osallistuvan politiikkaan.

Ortodoksisuus ymmärretään siis varsin laajasti: se ei merkitse ainoastaan uskonnollista identiteettiä, vaan se on osa tiettyyn kulttuuriperintöön ja kollektiiviseen identiteettiin liittymistä. Venäläisen ajattelun mukaan uskonto ja kulttuuri muovaavat toisiaan ja ortodoksisuus on tärkein venäläisen kulttuurin vaikutteista. Opiskelijoiden suhtautumisesta ortodoksisuuteen voi havaita neljä eri tapaa (taulukko 1).⁵

Haastatteluun osallistuneista opiskelijoista vain noin puolet identifioi itsensä ortodoksisuuteen (ryhmät 1 ja 2). Muutamille heistä ortodoksisuus oli ensisijaisesti uskonnolliseen identiteettiin liittyvä tekijä, mutta suurelle osalle se ilmensi liittymistä venäläiseen kansallisuuteen. Osittain nämä ryhmät olivat myös päällekkäisiä.

Viiden opiskelijan suhde ortodoksisuuteen oli uskonnollinen. He olivat pääasiassa itse kääntyneet ortodoksisuuteen oman etsinnän kautta, mutta he korostivat myös uskonnon kansallista puolta. Myös sillä oli heille merkitystä, että

Taulukko 1. Yliopisto-opiskelijoiden suhtautuminen ortodoksisuuteen

Suhde ortodoksisuuteen	Haastateltavien ensisijaisesti edustama ryhmä	Keskeinen määritelmä
1. Uskonnollinen ortodoksi	H12, H14, H18, H20, H25	Sitoutuminen ortodoksisuuteen uskonnollisista syistä
2. Kansallinen ortodoksi	H4, H5, H9, H10, H15, H16, H19	Ortodoksisuus osana kansallista identiteettiä
3. Ei ortodoksi – ortodoksisuuden kunnioitus	H1, H2, H3, H6, H11, H13, H17, H22	Ulkopuolisen kunnioitava suhtautuminen ortodoksisuuteen osana kansallista perintöä
4. Ei ortodoksi – ortodoksisuuden kritiikki	H7, H8, H21, H23, H24	Etäisyyden ottaminen ortodoksisuuteen

uskonto oli ”venäläinen”. Ortodoksisuudesta käytettiin ilmauksia, kuten ”meidän usko” ja ”meidän kirkko.”

Mielestäni ortodoksisuus on yksinkertaisesti välttämätöntä maalle, (...) koska ihmisten täytyy ymmärtää itsensä jonkin kokonaisuuden kautta. (...) mielestäni on tärkeää ymmärtää, että kyseessä olemme me ja meidän usko, me olemme tällaisia, tällaisia ja tällaisia. Koska jos sitä ei ole, kuka tahansa voi tulla ja sanoa: te olette tällaisia, tällaisia ja tällaisia. Se, mitä tällä hetkellä tapahtuu. (...) ihmiset eivät itse tiedä, mitä he ovat. Siksi usko, mielestäni, ei ole kaikista huonoin itsetuntemuksen kriteeri. Olen jopa sitä mieltä, että se on ehkä kaikista paras. (Nainen, 22 vuotta, filosofian opiskelija, Moskova.)

Suurin osa ortodokseina itseään pitävistä opiskelijoista halusi kuitenkin samaistua ortodoksisuuteen kansallisista syistä. Heille ortodoksisuus merkitsi kollektiivista identiteettiä, mutta hyvin abstraktissa mielessä. He pitivät itseään ortodokseina, mutta eivät harjoittaneet uskontoa eivätkä ajatelleet ortodoksisuuden opettamalla tavalla.

H16: Sanon rehellisesti, olen ollut varmaankin kirkossa vain kerran, silloin kun minut kastettiin. MT: Kaikkiaan? H16: Kyllä. Kävelen tosi usein ohi ja katson, mutten mene sisään. (...) MT: No, pidätkö itseänne ortodoksina? H16: Virallisesti. Jos kysytään, mikä uskontokunta, ja minun pitää sanoa konkreettisemmin, siis sellainen uskontokunta (...) jonka muutkin tietävät. Silloin sanon: kyllä, olen kristitty, mutten katolilainen, vaan ortodoksi. On se kuitenkin läheisempi. (Mies, 21 vuotta, sosiologian opiskelija, Saratov.)

Kansallista syistä ortodoksisuuteen samaistuneet opiskelijat eivät käyneet kirkossa. Se oli heidän mielestään työläistä tai pelottavaa tai heillä ei ollut sellaista perinnettä. Heidän uskomuksensa olivat synkretistisiä ja ”virallisen” uskonnollisen identifikaation oheen he olivat usein muodostaneet oman kansanomaisen ei-konventionaalisen uskonnollisuutensa. Heillä

kuitenkin oli ortodoksisuuteen symbolinen ja nostalginen sidos sillä perusteella että he mielsivät sen osana joko venäläisen kansan tai heidän oman sukunsa perinnettä.

Kolmanteen ryhmään kuuluneet opiskelijat kunnioittivat ortodoksisuutta ilman omakohtaista kuulumista. Heidän mielestään ortodoksinen kirkko oli Venäjän keskeisin kulttuurinen ja sosiaalinen tekijä. Tätä perusteltiin sekä kirkon roolilla ”Pyhän Venäjän” historiassa että ortodoksisuuden ja venäläisyyden enemmistöasemalla maassa. Nämä opiskelijat painottivat, ettei ortodoksisuudella tulisi olla uskonnollista monopoliasemaa tai poliittista roolia yhteiskunnassa, vaan yksinomaan kulttuurinen ja uskonnollinen rooli.

Ensinnäkin kirkon tulisi olla erillään valtiosta, sen ei tulisi sekaantua valtion asioihin, mutta ylipäätään sen tulee olla olemassa yhteiskunnallisena perustekijänä; onhan se Venäjän levittäytynein uskonto. (Mies, 19 vuotta, biologian opiskelija, Pietari.)

Opiskelijat myös saattoivat ajatella, että ortodoksisuus edustaa myönteisiä ja korkeaeettisiä arvoja, ja tämän vuoksi se on sopiva yhteinen aate nyky-Venäjälle.

Mielestäni [ortodoksisella kirkolla tulisi olla] merkittävä rooli, koska vaikka Venäjällä on monia kansallisuuksia ja itse en ole venäläinen, silti se on valtiollinen uskonto. Jos otetaan laajat massat, mikä niitä voi yhdistää? Niitä voi yhdistää uskonto. Minusta tuntuu, että joka tapauksessa, kun on paljon ihmisiä, he yhdistyvät tietyn idean ympärille. Toisin sanoen, ortodoksisuus nyt kuitenkin on humanistinen suuntaus (...) siksi kyllä, [sillä] tulee olla iso rooli Venäjällä. (Nainen, 22 vuotta, psykologian opiskelija, Moskova.)

Lisäksi ortodoksisuuden merkitys venäläisyydessä tuli esiin monissa haastatteluissa epäsuorasti. Esimerkiksi erään opiskelijan ei-uskovainen isä painosti häntä menemään kasteelle siksi, että ”siten venäläinen on rakennettu” (H17).

Osa opiskelijoista myös kritisoi ortodoksinen

kirkkoa voimakkaasti eivätkä nähneet siinä mitään myönteistä (ryhmä 4). Heidän kaikkien perusteluissa kirkko ilmaistiin edustavan nationalistisia ja uskonnon- ja omantunnonvapauden vastaisia arvoja. Myös muissa ryhmissä olleet opiskelijat saattoivat kritisoida konkreettista Venäjän kirkkoa, mutta nähdä ortodoksisuuden idean irrallaan kirkosta. Lisäksi kirkkoa saatettiin pitää epäuskottavan rikkaana ja elitistisenä.

En voi sanoa, että suhtautuisin myönteisesti ihmisiin, jotka ovat Moskovan Patriarkaatin johtoasemissa, koska he kaikki, niin sanottu hienosto tai korkeampi kerrostuma, korkeampi luokka, itse asiassa näyttävät minulle vain virkamiehinä papinviitassa, eivät yhtään enempanä. Ja kaikki heidän moraaliopetuksensa ja saarnansa lähimmäisenrakkaudesta ja niin edelleen, ottaen huomioon, että nämä ihmiset ajelevat pitkin Moskovaa kuusisataisilla mersuilla, näyttää minusta ristiriitaiselta. Eli se on farisealaisuutta, karkeasti sanottuna. (Mies, 22 vuotta, tiedotusopin ja kirjallisuuden opiskelija, Moskova.)

Myös kriittisesti ortodoksisuuteen suhtautuneet opiskelijat käyttivät ortodoksisesta kirkosta kuitenkin ilmausta ”meidän kirkko” (*naša tserkov*). Mielestäni tämä viittaa siihen, että ortodoksisuuden rooli venäläisyydessä on vahva ja että se koetaan omaan kulttuurin kuuluvana, vaikkei uskontoon olisi konkreettista suhdetta tai sitä jopa kritisoitaisiin.

Näistä neljästä ryhmästä vain uskonnollisista syistä ortodoksit harjoittivat ainakin jossain määrin uskontoa. Ainoastaan heille ortodoksisuudella oli merkitystä arkipäivän elämässä uskonnon harjoituksen myötä. Suurimman osan suhde ortodoksisuuteen oli myönteinen, muttei konkreettinen: ortodoksisuus saattoi olla virallisen identiteetin määritelmä, mutta sisällöllisesti uskonnollisuus oli hyvin ei-konventionaalista ja etäällä institutionaalisesta uskonnollisuudesta.

Pyhä ja maallinen Venäjä

Uskonnon rooli venäläisessä yhteiskunnassa on kasvanut. 1990-luvun alun demokraattisen

uskonnonvapauden jälkeen uskonnon manttelin virallisimmaksi kantajaksi nousi ortodoksinen kirkko. Nopeasti katsottuna Venäjän uskonnollisesta tilanteesta voisi käyttää ilmauksia uskonnon uusi tuleminen ja sakralisaatio. Analysoitaessa tätä kehitystä on kuitenkin huomioitava eri tasoja: mikä on uskonnon merkitys yhteiskunnallisella ja yksilön tasolla? Entä onko venäläinen ortodoksisuus sekularisoitunut sisältäpäin?

Kirkon ja valtion suhde näyttää sisältävän eräänlaisen uudenajan sinfonia-ajattelun. Kirkolla ei ole virallisesti valtionkirkon asemaa eikä valtiollista valtaa. Kuitenkin sitä kautta, että kirkko nauttii kansan luottamusta, sillä on epäsuorasti merkitystä myös yhteiskunnallisessa päätöksen teossa. Kun eri instituutiovertailussa poliittisia puolueita pidetään vähiten luotettavina (16 % luottaa) ja kirkkoa erittäin luotettavana (71 % luottaa), haluavat puolueet yhteistyöhön kirkon kanssa. Venäjän poliittinen johto varsin suoraan hakee tukea imagolleen perinteisenä pidetyltä Venäjän ortodoksiselta kirkolta. Tällä hetkellä ”valta” on kirkolla: valtio tarvitsee kirkkoa lisätäkseen omaa luottamustaan, ei toisin päin. Kirkko edustaa eräänlaista yhteiskuntauskontoa: uskonnollisin symbolein ja myytein pyritään pyhittämään kansallisia päämääriä. Kirkon kannalta tilanne on kuitenkin kyseenalainen: valtionjohto tuo kirkkoon sellaisia tapoja ja elementtejä, joita hyvin voisi pitää kirkon opin vastaisina.

Vaikka ortodoksisen kirkon yhteiskunnallinen asema on Venäjällä näyttävä, on valtio edelleen sekulaari. Venäjällä voidaan kuitenkin jossain määrin puhua de-differentiaatiosta eli siitä että yhteiskunnan instituutioiden eriytyminen olisi kääntynyt kehityksen vastaiseen suuntaan. Kirkko näkyy hallitsijoiden ja valtaa pitävien elämässä, mutta varsinaista virallista yhteyttä kirkon ja valtion välillä ei ole. Kirkon rooli on kuitenkin kasvanut koululaitoksessa, armeijassa ja muiden instituutioiden parissa. Tässä mielessä Venäjällä voitaisiin puhua enemmän yhteiskunnallisesta sakralisaatiosta kuin lisääntyvästä instituutioiden eriytymisestä, joka on yksi sekularisaatio-teorian teeseistä.

Myös kirkon ja kansan keskinäisessä suhtau-

tumisessa on havaittavissa samankaltaisuutta. Sekä kirkon dokumenteissa että kansan ilmaisuissa yhdistetään venäläinen kansa ja Venäjän kirkko. Kuitenkin kansan suhde kirkkoon jää usein tälle tasolle ja kirkko odottaisi enemmän. Kirkon mukaan usko ei ole vain yksi kansallisen itsetuntemuksen osa-alue, vaan sillä pitäisi olla ensisijaisesti uskonnollinen ja yliluonnolliseen yhdistävä merkitys yksilön elämässä. Kirkko ei omasta mielestään siis edusta pelkkää kansallisuusaatetta, vaan se pitää kiinni omasta opistaan. Kirkko ei myöskään ole kovin moniarvoinen: se esimerkiksi hyväksyy vain muut kristilliset kirkot, jotka uskovat kolminaisuuteen ja Kristuksen jumalalliseen ja inhimilliseen luontoon. Todellisuudessa kuitenkin harva ortodoksikaan pitää Jumalaa kolminaisuutena ja vielä harvempi on tietoinen opista Kristuksen kahdesta luonnosta.⁶ Ortodoksinen kansakunta on opillisesti hyvin etäällä ortodoksisesta teologiasta ja ortodoksinen kirkon rituaaleista. Venäjän ortodoksinen kirkon rooli ei siis ole kovin merkittävä kansalaisten elämässä, ja uskonnollisuus on hyvin privatisoitunutta. Tässä mielessä yksilön tasolla sekularisaatiokehitys saa tukea: individualismi on venäläisen uskonnollisuuden ytimessä. Toisaalta sekularisaation kohdalla puhutaan aina kehityksestä ja tästä näkökulmasta sekä uskonnon harjoitusta että uskomukset (myös jaetut) ovat matalasta tasostaan huolimatta nousussa Venäjällä. Siinä mielessä kyse voi olla myös hitaasti tapahtuvasta sakralisaatiosta.

Entä onko Venäjän ortodoksinen kirkko maallistunut sisältäpäin? Institutionaalaisella sekularisaatiolla tarkoitetaan sitä, että uskonnollinen instituutio pärjää modernissa yhteiskunnassa ainoastaan, jos se muuttuu ”tämän puoleiseksi” ja argumentoi sanomansa sekulaareilla käsitteillä

kuten viittaamalla ihmisoikeuksiin ja yhteiskunnan toimivuuteen. Toisaalta juuri niiden uskontojen, jotka ovat menettäneet dogmaattisen varmuutensa siitä että he yksin edustavat oikeaa oppia, ajatellaan olevan heikkoja säilymään (Bruce 2002, 20-21; 29). Venäjän kirkko ei määritä itseään kovin pluralistisesti. Se edustaa mielestään oikeaa oppia eikä sen asenne muita uskontoja kohtaan ole kovin ekumeeninen. Tästä huolimatta kirkko korostaa ”isänmaallisuutta”, ”kulttuurisen ja historiallisen perinteen elvyttämistä”, ”kulttuurisen ja henkisen ihmiskuvan rakentamista” ja ”kansallista identiteettiä”, mikä selkeästi osoittaa ortodoksinen kirkon hakevan roolia myös ”tässä ajassa” ja maallisen vallan alueella. Tässä mielessä ortodoksisella kirkolla on selkeästi Venäjällä muitakin tehtäviä kuin yksilöiden uskonnollisuuden tukeminen ja sen voi jossain määrin sanoa olevan sisältäpäin sekularisoitunut.

Kokonaisuudessa uskonnon merkitys on Venäjällä lisääntynyt. Yhteiskunnallisella tasolla uskonnon intensiteetti on kasvanut, mutta uskonnolla ei kuitenkaan juuri ole sosiaalista merkitystä: yksilöt samaistuvat kollektiiviseen uskuntoon, mutta muokkaavat oman elämänsä tulkitsevan uskonnollisuutensa irrallaan uskonnollisista organisaatioista. Se, onko venäläinen ortodoksisuus enemmän uskonnollisuutta vai kulttuuriperintöä, riippuu keneltä asiaa kysytään: kirkko korostaa ennen kaikkea olevansa uskonto, jonka katse on tuonpuoleisessa, mutta suurelle osalle ortodoksista kansaa kirkko edustaa ensisijaisesti omaa kulttuuria. Analyysini perusteella Venäjän kirkko edustaa ensisijaisesti kulttuuriperintöä, mutta myös sen uskonnollinen rooli venäläisessä yhteiskunnassa on viime vuosina osoittanut selkeää kasvua.

Viitteet

- 1 Lausuntoa oli työstetty yli kolme vuotta Smolenskin ja Kaliningradin metropoliitta Kirillin johdolla.
- 2 Arolan ja Saarisen mukaan vuoden 1988 jälkeen Venäjän ortodoksisen kirkon sisällä voi erottaa kolme erilaista teologista suuntausta: 1) moderni ja maallikko-orientoitunut ryhmä Aleksander Menin ympärillä (kuoli 1990); 2) traditionalistinen ja jossain mielessä monarkistis-nationalistinen ryhmä Pietarin ja Laatokan metropoliitta Ioannin ympärillä (kuoli 1995) ja 3) maltillisen konservatiivinen ryhmä, jota metropoliitta Kirill itse edustaa. Tämä kolmas ryhmä kritisoi länsimaista vapauden ja liberalismin ideaa, mutta se pitää tärkeänä, että kirkko osallistuu yhteiskunnalliseen keskusteluun sosiaalietiikasta. Arola & Saarinen 2001.
- 3 Tässä artikkelissa käytän asiakirjasta *Osnovy sotsialnoi kontseptsii Russkoi Pravoslavnoi Tserkvi* (Venäjän ortodoksisen kirkon sosiaalietiset perusteet) nimeä Sosiaalietinen lausunto (SL), ja asiakirjasta *Osnovnye printsipy otšoenija Russkoi Pravoslavnoi Tserkvi k inoslaviju* (Venäjän ortodoksisen kirkon suhtautumisperiaatteet tosinuskovia kohtaan) nimeä Ekumeeninen lausunto (EL).
- 4 Aineisto on kerätty kattavasti Venäjän perinteisten venäläisten federaatiosubjektien alueella.
- 5 Haastattelut on koodattu juoksevalla numeroinnilla H1-H25.
- 6 Lue venäläisten Jumala-käsityksestä enemmän: Turunen 2005, 147–164; Kääriäinen 2004, 105–111. Esimerkiksi noin neljännes (24 %) venäläistä uskoo vakaasti, että Jeesus on Jumalan poika ja 16 prosenttia siihen, että hän on noussut kuolleista.

Lähteet

- Sosiaalietinen lausunto (SL) (2000), *Osnovy sotsialnoi kontseptsii Russkoi Pravoslavnoi Tserkvi*.
- Ekumeeninen lausunto (EL) (2000), *Osnovnye printsipy otšoenija Russkoi Pravoslavnoi Tserkvi k inoslaviju*.
- Sosialististen neuvostotasavaltojen liiton laki uskonnonvapaudesta (1990) *Zakon RSFSR O svobode veroispovedanija*. Moniste.
- Venäjän federaation laki omantunnonvapaudesta ja uskonnollisista yhteisöistä (1997) *Zakon RF O svobode sovesti i o religioznych objedinenijah Rossijskaja gazeta*.
- Venäjä-kysely 2005 (N=1651). Tekijän hallussa.
- Opiskelijoille suunnatut kyselyt (N=432) ja haastattelut (N=25) neljässä valtion yliopistossa Venäjällä vuosina 2001-2002. Tekijän hallussa.
- Bruce, Steve (2002), *God is dead: Secularization in the West*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Casanova, José (1994), *Public Religions in the Modern World*. Chicago: University of Chicago Press.
- Dobbelaere, Karel (2002), *Secularization: An Analysis at Three Levels*. Brussels: P.I.E. Peter Lang.
- Hakkarainen, Jarmo (1993), Ortodoksinen sosiaalietietikka. Hengellisen kasvamisen teologiaa. – *EGRA 1993*. Ortodoksisen teologian laitoksen julkaisuja, n:o 6. Toim. Jarmo Hakkarainen et al. Joensuu: Joensuun yliopisto, 10-25.
- Harakas, Stanley S (1992), *Living the Faith: The Praxis of Eastern Orthodox Ethics*. Minneapolis: Light and Life.
- Hervieu-Légér, Danièle (2000), *Religion as a Chain of Memory*. Cambridge: Polity Press.
- Hvithamar, Annika (2003), *Kirken i Rusland og Rusland i Kirken: Perspektiver på Den Ortodokse Kirkes Sociale Doktrin i relation til det russiske kirke-stat forhold i det 21. århundrede*. (Diss.) København: Københavns Universitet.
- Knox, Zoe (2005), *Russian Society and the Orthodox Church: Religion in Russia after communism*. London: Routledge Curzon.

- Kotiranta, Matti (1999), Elämä laupeudessa – ortodoksinen näkemys sosiaalietiikasta. – *Rahan teologian ja Euroopan kirkot. Lopun ajan sosiaalietiikka*. Toim. Jaana Hallamaa. Jyväskylä: Atena, 122-137.
- Kääriäinen, Kimmo (2004), *Ateismin jälkeen. Uskonnollisuus Venäjällä*. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 86. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Richardson, James, Krylova, Galina & Shterin, Marat (2004), Legal Regulation of Religion in Russia: New Developments. – *Regulating Religion: Case Studies from Around the Globe*. Ed. James Richardson. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers, 247-257.
- Shterin, Marat (2000), Church-State Relationships and Religious Legislation in Russia in the 1990s. – *Religious Transition in Russia*. Ed. Matti Kotiranta. Helsinki: Kikimora Publication, 218-250.
- Shterin, Marat (2003), Religion after Atheism: Moving Away from the Communal Flat. – *Challenging Religion: Essays in Honour of Eileen Barker*. Ed. James A. Beckford & James Richardson. London: Routledge
- Turunen, Maija (2005), *Faith in the Heart of Russia: The Religiosity of Post-Soviet University Students*. Helsinki: Kikimora Publications.
- Wilson, Bryan (1985), Secularization: The Inherited Model. – *The Sacred in a Secular Age: Toward Revision in the Scientific Study of Religion*. Ed. P. Hammond. Berkeley: University of Californian Press, 9-20.
- Woodhead, Linda & Heelas, Paul (2000), *Religion in Modern Times: An Interpretive Anthology*. Oxford: Blackwell.